

SSCB Dönemi ve Sonrası Kuzey Kafkasya'da Vehhabilik: Çeçenistan Örneği¹

Yunus Ekici²

Özet

18. yüzyılın ikinci yarısında Fas ve Endonezya gibi Müslüman ülkelere yayılan Vehhabilik, 20. yüzyılın sonlarında Kuzey Kafkasya'ya yayılmaya başlamıştır. Kuzey Kafkasya'daki ilk Vehhabi toplumu 1970 yılında Sovyet döneminde kurulmuştur. O dönemde Vehhabiliğin Kafkasya'da yayılması Batılı ülkelerin çıkarları doğrultusunda yer almaktaydı. Çünkü SSCB'de yaşayan Müslümanların imparatorluğa karşı radikal konumunu göstermeye çalışmışlardır. 1990'ların başında SSCB'nin çöküşünden sonra misyonerlerin bölgeye gelişinin kolaylaştırılması, Vehhabiliğin yayılması için verimli bir zemin sağlamıştır. Öte yandan, SSCB'nin uzun süredir din üzerinde sürdürdüğü yasak Kuzey Kafkas Müslümanlarının dinin ve geleneksel İslam'ın gerçek doğası hakkında geri kalmasına yol açmıştır. Dolayısıyla misyonerler bu durumdan kapsamlı bir şekilde yararlanmışlardır. Ürdünlü meşale taşıyıcısı ve ABD vatandaşı olan Fethi el-Şaşani, Çeçenistan'da radikal Vehhabi aşırılığının gelişmesinde istisnai bir rol oynamıştır. Çeçen-Rus savaşı sırasında Fethi el-Şaşani, cemaat olarak bilinen bir Vehhabis taburu oluşturmuş ve savaşı 'kutsal savaş' ilan etmiştir. Ancak Fethi el-Şaşani, Rusya Federasyonu ile savaş bahanesiyle Kafkasya'ya Rusya'dan daha fazla zarar verdiği düşünülmektedir. Çünkü yüzlerce genci etrafına toplayarak onları yanıltmış, bölgedeki barışı ve güvenliği tehdit etmiştir. Bu durumda bölgenin en güçlü devleti olan Rusya, Çeçenistan dahil Kuzey Kafkasya coğrafyasında yıkıcı askeri operasyonlar başlatmıştır. Tüm bunların sonucunda İslam'a inanan Kuzey Kafkasyalılar, ciddi anlamda maddi ve manevi darbeler görmüşlerdir. SSCB'nin çöküşünden sonra Vehhabi aşırılığı, Kuzey Kafkasya'da sosyo-politik istikrarı ve genel

1 Bu Çalışma, 5 Nisan 2021 Tarihinde Düzenlenen, Taras Shevchenko 6th International Conference On Social Sciences Kongresinde "SSCB Dönemi ve Sonrası Kuzey Kafkasya'da Vehhabilik: Çeçenistan Örneği" Başlığıyla Sözlü Olarak Sunulan Yayımlanmış Bildirinin Genişletilmiş ve Yeniden Düzenlenmiş Halidir.

2 Doç. Dr. Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Kadirli Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi, yunusekici23@hotmail.com, ORCID:0000000163006555.

olarak bölgede güvenliği bozan faktörlerden biri olmuştur. Vehhabiler önce Kafkasya'da geleneksel İslam'a karşı çıktılar ve bölgedeki din adamlarının liderlerini İslam düşmanları ilan etmeye başlamışlardır. Aynı zamanda Kafkasya'da geleneksel İslam'ın yayılmasında büyük etkisi olan Nakşibendi, Kadiri ve Şazili gibi Sufi mezheplerini ortadan kaldırmak için silahlı mücadelelerini de yoğunlaştırmışlardır. Sonuç olarak Sufi mezhepleri ile Vehhabiler arasındaki çatışma artınca Kafkasya'da tanınmış din adamı ve Nakşibendi şeyhi Şeyh Said, Kafkas Müslümanları Vehhabileri bölgeden çıkarmaya çalışmıştır. Kuzey Kafkasya'da Vehhabizmin herhangi bir şekilde yaygınlaştığı belki de tek yer Çeçenistan olmuştur. Çalışma, Vehhabizmin doğuşunu, aşırılıkçı fikirlerini, Kuzey Kafkasya ve Çeçenistan'daki gelişim sürecini analiz etmektedir.

1. Giriş

İslam dininin en sert düşüncelerini oluşturan Hanbelî ekolünden çıkan Vehhabilik, Orta Arabistan'ın Necd bölgesinde Muhammed b. Abdulvehhab (1703-1792) tarafından ortaya atılmıştır. İlk dönem Müslümanlığına dönüş davetleri yaparak İslamiyet'i tarih dışına atan Abdulvehhab, tarihsel süreç dâhilinde İslamiyet'e girmiş her türlü ilaveleri bidat olarak değerlendirmiş ve İslam dinini bunlardan temizlemeyi sağlamak suretiyle kurtuluşu 'altın çağ' olarak nitelendirdiği Vehhabilikte görmüştür. Vehhabilik hareketi, 17. ve 18. yüzyılda özellikle Hintli Müslümanlar arasında meydana gelen dinsel hareketlilikten bir parça etkilenmiş izlenimi vermesine rağmen daha çok kendi mahallî koşullarının tesiriyle özellikle kendi yerli halkın hak ve çıkarlarını korumayı amaçlayan bir karakter arz eden fakat siyasi tarafı ağır basan dini bir oluşum olarak görülmektedir. (Bodur, 2003, s.7-8).

18. yüzyıl ortalarından günümüze kadar uzanan zaman diliminde Vehhâbilik Sünnî İslâm ile birçok defa karşı karşıya gelmiştir. Bu karşılaşmalar bazen zorlu savaşlar şeklinde bazen de geniş bir siyasi edebiyat etkileri günümüze kadar devam eden entelektüel tartışmalar halinde olabilmıştır. Vehhâbilğin kurucusu Muhammed b. Abdulvehhâb'ın görüşleri, Arap yarımadasında hüküm süren milletler tarafından iyi bilinen, müşterek bir kültürdür. Vehhâbilik, yeni bir toplum ve yeni bir devletin teşekkülünü sağlamış ve günümüzde Suudi Arabistan Krallığı olarak bilinen devlet meydana gelmiştir. İslâm dünyasının diğer kesimlerinde ise Vehhâbilik daha çok salt bir entelektüel etki bırakmıştır. Oysa bu etki Vehhâbi olmayan din bilginlerinin, İslam toplumlarının tarihi ve gelişimi ile ilgili Vehhâbi fikirleri yavaş yavaş asimile etmesiyle ortaya çıkmıştır. Muhammed b. Abdulvehhâb'ın devam eden etkisi onun yalnızca kendi yandaşları için uygun görülmesi şeklinde olmamış bununla birlikte görüşleri hem geçmişte hem de günümüzde farklı durumlarda reddedilerek şiddetle karşı çıkmıştır.

Muhammed b. Abdulvehhâb'ın görüşlerine şiddetle karşı olan ve düşmanca tavır sergileyen topluluk daha çok Sufi ve Sufi tarikatları olmuştur. Sufi çevrelerinin 18. yüzyıldaki polemik edebiyatı daha çok Vehhâbi karşıtı eserlerle dolu olmuştur. Bu eserlerde Muhammed b. Abdulvehhâb'a bir çeşit şeytan nazarıyla bakılmakta, görüşleri de İslâm toplumu için bilhassa da Sufi İslâm yorumu için her zaman bir tehlike olarak bilinmekteydi. Vehhâbiliğin yanında İslâm dünyasında değişimi sağlayan Sufililiğin ve tarikatların nüfuz kaybetmesine neden olan başka etkenlerde mevcuttur. Zaman geçtikçe Vehhâbîlik kendisini yenilemiş ve İslâm toplumlarıyla da münasebetlerini arttırmıştır (Peskes 2003, s.414-415).

Vehhâbîler'e göre herhangi bir resim "put"tur (köktendinci/bağnaz Yahudiler veya Amerika'daki "Amiş" Protestanları gibi bir takım Hıristiyan köktendincilerin inançlarında olduğu gibi). Herhangi bir türbe (veya mezar), hatta Hz. Peygamber'in (s.a.v.) türbesi bile putlara tapınma yeri olarak görülmektedir. Onlar, Suudi Arabistan, Irak, Suriye veya Pakistan, Somali ile Batı Afrika'daki Mali gibi ellerinin ulaşabildiği herhangi bir yerde bulunan birçok evliya veya imamın (şeyhin) türbelerini yıktılar. Tevhid adına (La ilahe illallah) binlerce masum Müslüman erkek, kadın ve çocuk bu Vehhâbî ve Selefilerin eliyle insanlık dışı bir muameleye maruz kalmış veya topluca katliama uğramıştır. Bu husus gerçek manada çok çelişkili ve korkunç bir durumdur (Zengin, 2019, s.168).

Vehhabi mezhebinin kurucusu olan Muhammed b. Abdulvehhab, ata ve ecdadının görüşleriyle yetinmeyerek dinde gayet aşırı taraflı bir inancı meydana getirmiştir. Dönemin ulemaları aleyhinde şiddetli itirazlar ortaya atmakla kendisine inanmayanların küfür içinde olduklarına kadar gidip bu uğurda açtığı savaşlara Allah yolunda cihat ismini vermiştir (Oral, 2014, s.87).

Vehhabiler için en önemli mevzu halifelik meselesidir. Hilafetin hükümlerine bağlı kalarak bunu Türklere ve Arap milliyetçiliğine karşı kullanmışlardır. Vehhabîlik aynı zamanda Araplar arasındaki milliyetçi hareketin, Türk yönetiminden kurtuluşunun ve özyönetim bilincinin uyanışının da bir kaynağı olmuştur. Vehhabiler tarafından dini fikirler altında kurulan Arap hareketi, 19. yüzyılda daha da gelişmiştir. Hatta bu hareketi başarılı kılmak için gayrimüslim devletlerin yardımını bile almışlardır. Araplar arasında milliyetçi hareketin başlangıcı olan Vehhabi hareketinin etkisiyle Osmanlı devletini devirmek için gizli bir şekilde cemiyetler kurulmuştur (Paşayev, 2007, s.160).

Çeçenistan'daki İslami canlanmanın organik bir parçası İslam'ın siyasallaştırılması sürecidir. Güçlü entegrasyon potansiyeline rağmen İslam,

komşu Dağıstan'da olduğu gibi Çeçenistan'da da istikrar ve birleşme unsuru haline gelememiştir. 1990'lı yılların başından itibaren bu cumhuriyetlerde İslami dini ve siyasi partiler, örgütler ve hareketler aktif olarak oluşturulmuştur. "Bu partilerin, örgütlerin ve hareketlerin faaliyetleri incelendiğinde bunların muhafazakâr, radikal ve aşırı radikalci olarak ikiye ayrıldığı görülüyor. Bu İslami siyasi hareketlerin nihai hedefi, toplumun siyasi örgütlenmesine ilişkin geleneksel İslami modelin Dağıstan ve Çeçenistan koşullarında somutlaştırılmasıdır (Khanbabayev, 2010, s.104).

Vehhabilik en başından itibaren Osmanlı İmparatorluğu'na doğru yöneltilmiş ve bu devletin çöküşünde de rol oynamıştır. Bu nedenle araştırmacılar arasında Vehhabiliğin jeopolitik bir mücadele aracı olarak İngilizler tarafından yapay olarak ortaya çıkarıldığı düşünülmektedir. Vehhabizm, gelecekte ve günümüze kadar jeopolitik muhaliflerine karşı mücadelede Anglo-Saksonlar tarafından defalarca kullanılmıştır (Maevskaya, 2016, s.96).

Vehhabiliğe ilk tepki Basra, Mekke ve Medine Ulemasından gelmiştir. Mağrib ve Şam uleması da Vehhabiliğe reddiyeler yazmışlardır. Osmanlı tarafından Vehhabî hareketine bir başkaldırı hareketi olarak bakılmasından dolayı onlar harici olarak nitelendirilmiş, meseleye siyasî boyut kazandıran Muhammed bin Suud ve halefleri harici olarak isimlendirilmiştir. Vehhabiliğin bölgedeki faaliyetleri, bölgede yaşayanları rahatsız etmekle birlikte Osmanlı, bölgedeki valileri tarafından kendisine aktarılan bilgiler doğrultusunda bu hadiseleri mahalli bir anlaşmazlıktan öte görmemiştir (Altun, 2015, s.29).

Rus toplumunda, halkın kitle bilincinde ve hatta uzmanlar arasında, 'Vehhabizm' kavramı uzun zamandır aşırılık ve terör eylemleriyle ilişkilendirilmiştir. Dağıstan Devlet Konseyi eski başkanı Magomedali Magomedov, "Vehhabizm İslam'da geleneksel olmayan bir eğilimdir" diye ifade etmiştir. Rusya Yüksek Konseyi'nin eski başkanı Ruslan Khasbulatov, Vehhabiliği 'dini mezhepçilik' olarak tanımlamıştır (Markedonov, 2010, s.6-7).

Bir zamanlar Pakistan, Suudi Arabistan ve diğer İslam ülkelerine eğitim görmek üzere gönderilen bazı genç Çeçenler de kendilerini aşırılıkçı hareketin içinde buldular. Çeçenistan'a döndüklerinde, burada Kadiri olarak adlandırılan tasavvuf ideolojisini ve uygulamasını sert bir şekilde eleştirirken, Vehhabi fikirlerini şevkle yaymaya başladılar. Faaliyetlerinin başlangıcında Çeçenistan'daki Vahhabiler, sayılarının az olması nedeniyle fark edilmediyse daha sonra saflarının genişlemesiyle şöhret kazandılar ve inananlar, özellikle de gençler üzerinde belirli bir etki kazandılar. Vehhabiler, onu kendi çevrelerine çekerek, tarikatların takipçilerine, mezar yerlerine hac ziyaretlerine açıkça

karşı çıktılar ve böylece yerel Sufizm taraftarlarıyla ilişkileri kötüleştirdiler (Khanbabayev, 2010, s.111).

Kuzey Kafkasya, sosyal, politik, ideolojik nitelikteki tüm sorunların bir şekilde İslami bir bileşene sahip olduğu bir bölgedir. İslam, Kuzey Kafkasya halklarının davranışsal kalıplara dayanan etnik kimliğinin bir parçası haline gelmiştir. Geçen yüzyılın son on yılında, Kuzey Kafkasya'dan Mekke ve Medine'ye giden toplam hacı sayısı yüzbinleri buldu. Böylece İslam'ın yeniden canlanması, eski SSCB topraklarında dinsel canlanma sürecinin bir parçası haline gelmiştir. Belirli bir perspektiften bakıldığında, İslam'ın Kuzey Kafkasya'nın siyasi gerçekliği üzerindeki etkisi o kadar büyük görünüyor ki devletin seküler karakterinde ciddi bir deformasyon sorunu gündeme getirdiği anlaşılmaktadır (İskandaryan, 2004, s.96-97).

İslam dünyasında "Vehhabiler" olarak sınıflandırılan Müslüman Kardeşler hareketinin ideolojisinde de İbn Teymiyye'nin fikirleri önemli bir yer tutmaktadır. Böylelikle 19. ve 20. yüzyıllarda 'Vehhabilik' teriminin anlamı genişlemiş ve Sünni İslam'daki tüm köktenci ve radikal hareketlerin adı haline gelmiştir. Kuzey Kafkasya Müslümanları arasında bu terim tam da bu anlamda yaygın olarak kullanılmaktadır (Yarlykapov, 2000, s.4)

2. Vehhabiliğin Kuzey Kafkasya'da Ortaya Çıkışı ve Yayılması

Vehhabiliğin fikirleri, 19. ve 20. yüzyılın başlarında Kuzey Kafkasya'ya nüfuz etmeye başlamıştır. 19. yüzyılda Rusya'da yaşayan en yetkili İslam ilahiyatçılarının çoğu Müslümanları bu sözde dinsel harekete karşı uyarmıştır. XX. yüzyıldan itibaren Kuzey Çeçenistan, Dağıstan, Kabardey-Balkarya ve Karaçay-Çerkesya'da, sözde Dünya İslam Birliği (HIV) ve Suudi Arabistan tarafından finanse edilen, görünüşte İslam'ın temellerini incelemek için Müslüman Azınlıklar Dairesi aracılığıyla vakıflar ve kuruluşlar kurulmaya başlanmıştır. Vehhabilerin faaliyetlerinin bir başka unsuru da Çeçenistan'daki militanlar için eğitim kampları düzenlemektir. Gençlerin ideolojik ve askeri eğitiminin yoğun bir şekilde yürütüldüğü bütün bir yeraltı paramiliter kamplar ortaya çıkmıştır. Dağıstan'daki Müslümanların Ruhani İdaresi'nin uluslararası bölümü başkanı Kurbanhaji Omarashabov, bu kamplar hakkında şunları ifade ediyordu: "7-10 günlük kurslar düzenlenip öğrenciler ücretsiz olarak beslenir ve ardından 50 ile 80 dolar arasında para verilirdi. Bu da onlar için büyük para idi". Burada Vehhabilerin yeni destekçi çekmesinin finansal bir yolunu görüyoruz. Ayrıca Öğrencilerin çoğunluğu Orta Asya cumhuriyetleri, Kazakistan ve Rusya bölgelerinde ikamet ediyordu. Ürdün, Suudi Arabistan, Çin, Mısır, Malezya, Filistin gibi aşırılık yanlısı örgütlerin üyeleri, Hattab kamplarında eski SSCB cumhuriyetlerinin temsilcileriyle

birlikte eğitilerek deneyim alışverişinde bulunmuşlardır. Ancak bu ideolojinin vaizlerinin faaliyet alanı Kuzey Kafkasya ile sınırlı değildir. Vehhabiler Moskova, St. Petersburg, Rostov bölgesi, Stavropol ve Kuban'da da görülebilmektedir (Maevskaya, 2001, s.1).

Kuzey Kafkasya'da, Rusya'nın başka hiçbir yerinde olmadığı kadar İslam'a dayalı radikal ideolojilerin ortaya çıkması için sosyal koşullar mevcuttur. Başlangıçta İslam'daki bu yenileme eğilimi, yalnızca yarı marjinal İslami entelektüellerden taraftar bularak geniş bir popülerlik kazanamamıştır. Ancak Sovyet ekonomisinin çöküşünün bir sonucu olarak nüfus yoksullaştıkça 'Vehhabizm' in popülaritesi arttığı görülmektedir. Kuzey Kafkasya Vehhabiliğinde birkaç grup oldukça açık bir şekilde öne çıkmaktadır:

1. Entelektüel Vehhabizm: Bu grup, günümüzün kurucuları ve liderlerinin yanı sıra Sovyet sonrası dönemde Orta Doğu'daki üniversitelerde İslami eğitim almış ve evlerine dönmekte olan gençleri içermektedir. Eğitimlerinin gereği, mevcut liderleriyle geleneksel İslam yapılarına entegre olmalarına izin verilmez.

2. Fakirlerin Vehhabiliği: Yoksul köylüler ve şehirlerin yoksul işsiz nüfusu, Vehhabizm'de sosyal doktrinin sadeliğini ve basit etik normlara sıkı sıkıya bağlılığı esas alır. Ahlaki olarak Müslümanların kardeşliği ve birliği ilkesine inanılır.

3. Zenginlerin Vehhabiliği: Bu gruptakiler SSCB kaynaklı yozlaşmış yapılara entegre olmak istemeyen yeni ekonomik tipin ekonomik açıdan başarılı temsilcileridir. Refah için yüksek motivasyon artı geleneksel dindarlığın temelleri diğerlerinden dini mesafenin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır (İskandaryan, 2004, s.101-102).

Kuzey Kafkasya'daki güçlü İslami akımlardan bir tanesi de Vehhabiliktir. 1980 yıllarının sonlarında Kuzey Kafkasya'da Vehhabilik gerek Vehhabilik ve gerekse de Selefizm ismiyle yaygınlık kazanmıştır. Uzun dönemdir İslam dünyasından bağımsız olarak hüküm sürmeye çalışan Kuzey Kafkasya Müslümanları Vehhabiliği İslam alemine uyumlu olmanın bir niteliği olarak görmüşlerdir. Bilhassa Kuzey Kafkasya Müslümanlarının topluluklar şeklinde hac ve umre ziyaretlerini gerçekleştirmeleri, bölgeye Ortadoğu'dan gelen din öğreticileri ve Ortadoğu ülkelerine din eğitimi almak için giden Kafkas öğrencileri aracılığıyla Vehhabilik Kuzey Kafkasya'da hızlı bir şekilde yayılmıştır. Her şeyden evvel Vehhabilerin varlıklı finans kaynakları bölgede türlü türlü fakirlik içinde yer alan Müslümanlar için mühim bir cazibe merkezi haline gelmiştir. Vehhabilerin finans kaynaklarının yanı sıra destekledikleri düşünceler İslam açısından bir Rönesans ve gelenekten yoksun

bir modernleşme havası vererek inananları etkisi altına almıştır. Bunların yanı sıra efsanevi Kafkas mücahidi Şeyh Şamil'in yaşamının son zamanlarını Hicaz'da sürmesinin Kafkas Müslümanlarının Suudi Vehhabiliğine açık hale gelmesinin nedenlerinden birini oluşturmaktadır (Gürbüz, 2012, s.317).

Kuzey Kafkasya Vehhabizmi ne kurumsal anlamda ne de dini araştırmalarda tek bir eğilim değildir. Bölgeden bölgeye, parametrelerini değiştirebilen son derece heterojen ve yalnızca dışarıdan genel bir yapı olarak algılanırlar. Vehhabizm Kuzey Kafkasya'da özellikle Çeçenistan'a ve ötesine nüfuz etmiştir. Çeçen savaşı sırasında doğal olarak radikalleşme yoğunlaşmıştır. Ancak bu ideolojinin taraftarlarını yurtdışından özellikle Suudi Arabistan ve diğer Orta Doğu ülkelerinden yardım almakla suçlamışlardır (İskandaryan, 2004, s.99-100).

Kuzey Kafkasya'daki Vehhabi oluşumunun bölgedeki etkileri arasında farklar olsa da benzerlikleri açısından tek bir sınıf olarak değerlendirilmektedir. Rusya Federasyonu, Vehhabi gönüllülerinin politik muhaliflerine karşı cihat ilan ederek Kafkasya ve hatta daha ötesinde bağımsız bir İslam Devleti kurmasını kendilerine karşı bir tehdit olarak algılamışlardır. Şeriatın sert bir uygulayıcısı olarak görülen Vehhabiler, yöresel dinsel uygulamalar ve inanışlar tarafından sürekli birtakım suçlamalara maruz kalmışlardır (Kaplan, 2015, s.95).

Kuzey Kafkasya'da Vehhabilik, doğası gereği daha çok kapalı kutu gibidir. Muhtemelen Vehhabizm'in herhangi bir şekilde yaygınlaşıp taraftar bulduğu ilk yer Çeçenistan olmuştur. Kuzey Kafkasya cumhuriyetlerindeki dini aşırılık yanlılarının sayısını yargılamak da bir o kadar son derece zordur. Vehhabizm'in taraftarlarının sayısını kabaca tahmin etmeye çalışırsak Kuzey Kafkasya'nın her cumhuriyetinde aktivist ve radikal İslami hareketlerin taraftarı olan ve silahlanmaya hazır yüzlerce insan olduğu varsayılmaktadır. Ancak genel olarak Vehhabiler'in nüfusun önemsiz bir azınlığını oluşturduğunu söyleyebiliriz (İskandaryan, 2004, s.104-105).

3. Vehhabiliğin Çeçenistan'da Gelişim Süreci

Çeçenistan'da radikal İslam, esas olarak adını 20. yüzyılın sonu ve 21. yüzyılın başında alan Vahhabi hareketinin temsilcileri tarafından vaaz edilmektedir. Müslüman köktencilüğünün biçimlerinden biri olan Vahhabiliğin Çeçenistan'da oldukça radikalleştiği ortaya çıkmıştır. Yıllar geçtikçe Vehhabiler Çeçenistan'da kendi örgütsel yapılarını oluşturmayı başardılar (Khanbabayev, 2010, s.104).

1990 yıllarının başından beri süregelen Çeçenistan sorunu Kuzey Kafkasya'daki en aşırı çatışmalardan biri olarak dünya gündeminde yer almaya

devam etmekte ve 2000 yıllarının başında Rusya ile beraber Çeçenistan'ı yönetmeye başlayan Kadırov idaresi altında Çeçenistan'da belli bir düzeyde huzur sağlandıysa da yine de Vehhabilere karşı çatışmalar devam etmiştir. Diğer yandan Kadırov yönetimi insan haklarının ihlalden ve Rusya'ya yakın duruşundan ötürü uluslararası kamuoyu ve bilhassa yurtdışındaki Çeçenler tarafından sürekli tenkit edilmektedir.

1996 tarihinde Rusya Hükümeti ve Çeçen-İşkerya hükümeti arasında Hasavyurt Antlaşması imzalanmış ve bu anlaşmadan ötürü Çeçenistan Rusya'dan fiili egemenliğini elde etmiştir. Dudayev'in vefatı müteakiben aynı senede gerçekleşen seçimde Aslan Mashadov cumhurbaşkanı olmuştur. Mashadov, Moskova ile müzakere usulüyle tam egemenliği elde etmeyi hedeflemekteydi ve bu davranış egemenlik taraftarlarının çoğunun yanında Rus yandaşları tarafından da destek görmüştür. Ancak Aslan Mashadov ülkeyi doğru bir şekilde idare etmeyi başaramamış ve Çeçenistan'da karışıklık ve düzensizlik vasil olmuştur. Çeçenistan'da etnik kimliğinden başka kabile-aşiret kimliği de hayli etkili olduğundan ötürü kabileler ve aşiretler arasında siyasi ve ekonomik yararlar üzerinde çatışmalar meydana gelmiştir. Bilhassa Birinci Çeçen Savaşı akabinde ehemmiyetli nüfuza sahip olan Şamil Basayev gibi komutanlar Mashadov'a karşı olan kabilelerin dayanağını alarak adeta ayaklanmışlardır. Böylelikle başta Basayev olmak üzere Çeçen savaşı komutanları Mashadov'a karşı açık bir şekilde meydan okuyabilir hale gelmiş ve Mashadov Çeçenistan'ın kontrolünü kaybetmiştir (Aktaş-Wakızaka, 2019, s.232-233).

Vehhabilik bilhassa Çeçen Savaşı nedeniyle Çeçenistan'da yaygınlık göstermiştir. Bölgeye genellikle dışarıdan gelen mücahitler vasıtasıyla yayılmıştır. Çeçen mücahitleri ve efsanevi mücahit komutanları olan Hattab aracılığıyla popüler hale gelmiştir. Çeçen Vehhabileri Dudayev'e muhalif taraftar olarak ortaya çıkmışlardır. Savaş ortamında Vehhabilik, Çeçenler için bir inanç şeklinden çok bir yaşam şekli halini almıştır. Aralarındaki farklılıklara rağmen Sufiler, Vehhabiler ve Kadiriler omuz omuza Ruslara karşı mücadele etmişlerdir (Gürbüz, 2012, s.317-318).

Arap diyarlarından ve Afganistan'dan mücahitler Birinci Çeçen Savaşı'nda hayli faal rol oynamış ve tüm Çeçenistan'da köktenci zihniyeti duyurmuşlardır. Bu vaziyet Çeçen halkının dağılmasına sebebiyet vermiştir. Dudayev idaresindeki idari kadro muhafazakâr bağımsız Çeçen devletinin kuruluşuna yönelirken Vehhabiler ise tüm Kuzey Kafkasya'da şeriate bağlı "İslam Devleti'ni" oluşturmaya çalıştığından ötürü Çeçenistan'ın egemenliğine sıcak bakmamıştır. Bununla birlikte Çeçen halkı bir taraftan Rus işgaline direnirken diğer taraftan da iç mücadele ile karşı karşıya kalmıştır. Vehhabiler Çeçenistan'daki mücadelenin ruhunu ortaya koyan akımı tekfir etmiş ve

Birinci Çeçen Savaşı'ndan sonra Selefiler ve Sufiler arasında çatışmalar meydana gelmiştir. Bununla beraber Vehhabiler Ortadoğu ülkelerinden gelen finans destekleriyle kendi taraftarlarını çoğaltmış ve Çeçen-İçkerya hükümeti içinde gücünü arttırmıştır (Aktaş-Wakızaka, 2019, s.233).

İlk Çeçen savaşı sırasında ve hemen ardından Çeçen politikacılar, direnişi örgütlemek için kullanılabilir ideolojik bir yapı ve ardından devlet sorunuyla karşı karşıya kalmışlardır. İslami bir kimliğin, İslami bir devletin ve İslami mevzuatın oluşumu, politikacıların veya saha komutanlarının kendilerini gerçek İslam'ın yandaşı olduklarını ilan etmişlerdir. Selefilere 'İslam Muhafızları' oluşturuldu. Mavladi Udugov, Zelimkhan Yandarbiev, Şamil Basayev gibi politikacılar 'Vehhabiler' ile ilişkilendirilmiştir (İskandaryan, 2004, s.104).

Vehhabilik Çeçenistan'da bilhassa Şamil Basayev ve diğer komutanlardan çok büyük destekler alarak ayrıca 1998 tarihinde şurayı kurup Çeçenistan içinde çift başlı bir yönetim durumunu ortaya çıkarmıştır. İlk başlarda Mashadov Çeçenistan'ın tutucu liberal bir devlet olmasını arzu ediyordu fakat Vehhabilerin ve komutanlarının tahakkümlerine daha fazla dayanamayarak zaruri olarak Çeçenistan'ın İslam devleti olduğunu duyurmuştur. Mashadov'un prestiji ve uluslararası dayanağı büyük oranda zayıflamış ve Çeçenistan'da iç çatışma dönemi baş göstermiştir. Egemenlik taraftarları arasında Vehhabi olmayanlar Vehhabilerin tahakkümlerine ve şiddetlerine uğrayarak bu süreçte Ahmet Kadirov gibi tutucu geleneğinin önemli isimlerinden "kötünün iyisi" diye tabir edilen Rusya ile anlaşmaya varmanın yollarını aramayı benimsemiş ve halk arasında kaynağı belirsiz Vehhabilere karşı tepki çoğalmıştır.

Çeçenistan'ın devletleşme yolunda ilerleyip aynı zamanda toplumsal barışı sağlaması gerekirken 1999 tarihinde Basayev liderliğindeki Vehhabiler Dağıstan'a saldırarak oradaki birçok köylerde şeriatın uygulanacağını ilan etmişlerdir. Moskova, Volgograd ve Buynaksk gibi şehirlerde terör saldırıları meydana gelmiştir. Bu saldırı ve terör olaylarına Rus ordusu karşılıksız kalmayarak İkinci Çeçen Savaşı ortaya çıkmıştır. Rusya'nın saldırılarına bütünüyle karşılık verilmesine rağmen bu savaşta ABD'nin desteklediği Vehhabiler ön planda kalmıştır. Bu durumdan dolayı uluslararası camia da Çeçenistan'ın haklıyken verdiği egemenlik mücadelesine gerekli ilgiyi Vehhabiler'den dolayı kesmiş ve Çeçen direnişi uluslararası toplum nezdinde yalnız bırakılmıştır (Aktaş-Wakızaka, 2019, s.233-234).

İkinci Çeçen Savaşı ile Vehhabilik Ruslar tarafından daha çok ön plana çıkarılmış ve Kafkas mücadelesi bir avuç Vehhabi aşırıçılığı olarak nitelendirilmiştir. Kendisinin de bir Müslüman olduğu Rusya içişleri bakanı

Raşid Nurgaliyev 2004 Eylül ayında yaptığı bir konuşmasında Kuzey Kafkasya'nın tümüyle Vehhabizm tohumlarının ekildiği bir saha olduğunu ileri sürmüştür. Kuzey Kafkasya'daki Selefizm resmi İslam öğretilerine karşı çıkarak aynı Vehhabilik gibi gelenekselleşen İslami kültürü reddetmişlerdir (Gürbüz, 2012, s.318).

2006 tarihinde Mashadov'un vefatı akabinde Çeçen Yüksek Şariat Mahkeme Başkanı Abdulhalim Sadullayev cumhurbaşkanı seçilmiştir. Rusya karşıtı direnişin ideolojisi "Çeçen egemenlik mücadelesinden Vehhabiliğe dönüşmüştür. Bu süreçte Çeçenistan'daki ve yurtdışında yaşayan Çeçenlerin desteğini de kaybetmiştir. Özellikle Türkiye'de yaşayan Çeçenler, Çeçenistan'daki bu ayrışmayı anlamakta zorlanmışlar, Vehhabiliği İslami bir mukavemet olduğunu düşünerekten Çeçenistan'a bir süre daha destek olmayı sürdürmüşlerdir (Aktaş-Wakızaka, 2019, s.234).

4. Sonuç

Kafkas halklarının çoğunluğu tarafından uygulanan Hanefi, Şafii ve Şii mezhepleri geleneksel olarak burada yerlerini almışlardır. Azerbaycan'da 'Şiilik', Dağıstan, Çeçenya ve İnguşetya'da 'Şafilik' yaygındır. SSCB'nin çöküşünden sonra Vehhabizm, etno-linguistik, etno-demografik, etno-sosyal ve etnokültür açısından dünyanın eşsiz bir bölgesi olan Kafkasya'da yayılmaya başlamıştır. Bu mezhebin Kafkasya'da yayılması özellikle Çeçenistan'da taraftar bulması tarih boyunca bölgeye yabancı olan İslami köktendencilik fikrinin yaygın olarak gerçekleşmesine yol açmıştır. Dolayısıyla Kafkasya'da İslami köktencilik yayılması, bölgede kalıcı barış, istikrar ve güvenliğin yeniden tesis edilmesine yönelik ciddi tehditlerden biri haline geldiğini açık bir şekilde izah edebiliriz.

Çeçenistan'daki Vehhabi aşırılığını tarih boyunca geleneksel İslam'a bağlı kalan Çeçen halkıyla ilişkilendirmek elbette yanlış olur. Vehhabilerin keyfilğine ve aşırılıkçı faaliyetlerine karşı Çeçen halkı tarafından birçok protestolar düzenlenmiştir. Özellikle Çeçen Müftüsü Ahmed-Hacı Gadirov da dahil olmak üzere cumhuriyetin tüm önde gelen dini şahsiyetleri Vehhabilerin eylemlerini defalarca kınamışlar ve aşırılıkçı eylemlerini Rusya'yı Kafkasya'daki askeri operasyonları yeniden başlatmaya teşvik eden bir faktör olarak değerlendirmişlerdir. Ancak yasadışı olarak kurulan şariat mahkemeleri ve sahra taburları Vehhabilerin kontrolünde olduğu için silahsız ve örgütsüz halkın Vehhabilere karşı herhangi bir pratik işlem yapması mümkün olmamıştır.

Kaynakça

- Aktaş, Hayati- Keisuke Wakızaka (2019). “Çeçenistan’da Yeni Dönem ve Kadirov Yönetimi”. *Karadeniz Araştırmaları*. XVI/62: ss.231-238.
- Altun, Bekir (2015). *Selefilik-Vehhâbilik ve Türkiye’deki Faaliyetleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Bodur, H. Ezber (2003). “Vahhabi Hareketi ve Küresel Terör”, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi 2*, ss.7-20.
- Gürbüz, M. Vedat (2012). *Kafkasya’da Siyaset Çatışma Ortamı ve Taraf Güçler*, Ankara: Kadim yayınları.
- Iskandaryan, Alexander (2004). *Religiya i Politika na Kavkaze. Materialy Mezhdunarodnoy Konferentsii*, Yerevan.
- Kaplan, Uğur (2015). *Uluslararası Politikada Vehhâbilik* (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Khanbabayev, K. M. (2010). *Ekstremizm v Sovremennoy Chechne. Islamovedeniye*, (3), ss.104-119). (Ханбабаев, К. М. (2010). *Экстремизм в современной Чечне. Исламоведение*, (3), ss.104-119).
- Maevskaya, L.B. (2001). *Nekotorye Aspekty Deyatel’nosty Vakhkhabytov na Severnom Kavkaze, Kul’tura Narodov Prychernomor’ya, Kryms’kyy Naukovyy Tsentr Nan Ukrayiny i Mon Ukrayiny*.
- Markedonov, Sergey (2010). *Radical Islam in the North Caucasus Evolving Threats, Challenges, and Prospects A Report of the CSIS Russia and Eurasia Program*, Washington.
- Mayevskaya, L.B. (2016). “Vliyaniye Vakhkhabizma Na Geopoliticheskiye Protsessy V Yevraziyskom Regione”, *Sovremennyye Yevraziyskiye Issledovaniya, Nauchnyy Zhurnal*, Vypusk 2, Saratov: ss.95-102.
- Oral, Osman (2014). “Hayderizade İbrahim Efendi’nin Vehhâbilik Adlı Makalesi” *e-makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi*, VII/2 (Güz), ss.71-102.
- Paşayev, Yadulla (2007). “Vehhâbilik və Ərəb Millətçiliyi”, *Bakı Dövlət Universiteti İlahiyyat Fakültəsinin Elmi Məcmuəsi*, № 07, ss.156-161.
- Peskes, Esther (2003). “18. Asırda Tasavvuf ve Vehhâbilik” Çev: Mehmet Çelenk, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*,12 (2), ss.413-429.
- Yarlykapov, A. A. (2000). *Problema Vakhkhabizma Na Severnom Kavkaze Istoriya*, Dokument №: 134, Moskva.
- Zengin, İlhan (2019). “Vehhâbî Düşüncenin Dayanağı”, *İlahiyat Araştırmaları Dergisi* (11), ss. 165-173.

